

JULKAISU

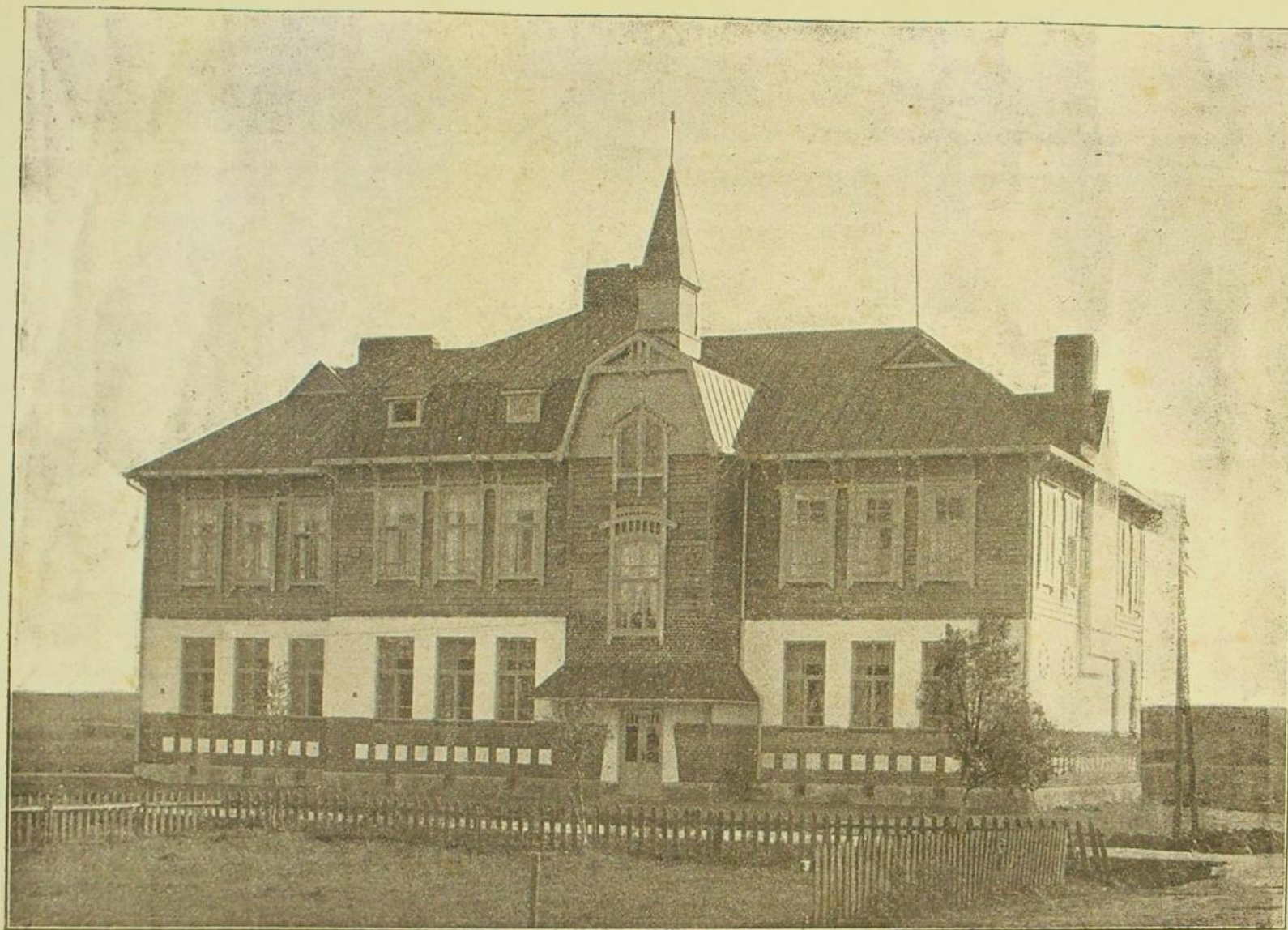
FORSSAN SUOM.

YKTEISKOULUTALON VIHRIÄISIIN

19¹⁹ | v 07

H:LINNA 1907, HÄMEENLINNAN UUSI KIRJAPAINO

FORSSAN SUOMALAINEN YHTEISKOULU

JULKAISU

FORSSAN SUOM. YHTEISKOULUTALON

==== VIHKIÄISIIN 1910/07 ====

Juhlaruno

Forssan Yhteiskoulun vihkiäisiin 1910/07.

(kirj. Joos. Sajaniemi)

*Nyt aika armas on toukokuun,
Vako kertoo kylväjän työstä,
Ja vihreä lehti jo verhoo puun,
Valo koitti jo talven yöstä,
Ja lintujen, laineiden laulu soi,
Kevät Loim'joen rannoille kukkia toi.*

----- HÄMEENLINNA, -----
HÄMEENLINNAN UUSI KIRJAPAINO 1907

*On juhla suuri nyt helluntain
Ja kiitosta virret kaikaa;
Helavalkeat vuorilla leimahtain*

*Nyt kertovat entistä aikaa,
Pyhjärven kansa kun toivoen
Kevätuhrinsa kantoi Luojallen.*

*Taas uhrista kertoo juhla tää,
Kun vihkiimme tietojen suojaa;
Kevättouosta kiittää seinät nää
Ja torni sen viittavi Luojaan.
Se uhri armas on vanhojen
Nyt nuorille Lounais-Hämehen.*

*Vaan, nuoriso, uhri se velvoltaa
Sun syömmesi puhtainta tulla,
Kotiseutusi, kansasi, synnyinmaa
Kaikk' kuntosi vaatii sulta:
Vie tietosi, työsi sä uhraten
Kevätonneksi Suomen kansallen!*

* * *

*Etpä turhaan vanha polvi tehnyt suojaa tietojen,
Kevätkylvön kauniimman teit mailla Lounais-
Hämehen;
Hengen valkovuokot nousee Loimijoen ranta-
tamaan,
Suomen suureen suveen yhtyy vastaisuulta
valvomaan.*

*Miksi vanhuus tiedon templit nuorisolle ra-
kentaa?
Sikskö, että entistieto perinnöksi sille saa?
Ei se riitä. Entispeltoon laiho uus' on luotava,
Isäin työt on entisaikain, nuorten uult' on
tuotava.*

*Hengen kevät elpyy vainen mailla aatteen
auringon,
Mutta ajan uuden aatteet aarteena on nuori-
son,
Vanha maa se voiman kätkee alle talven
hankien,*

*Mutta maasta uuden laihon nostaa lämpö
keväinen.*

*Eipä mahti maahan jouda, nuortuen se vi-
hannoi,
Tuonellakin Väinämöinen synnyt suuret ilmi-
toi;
Ikuisaatteiden on voima kautta aikain aina-
uus,
Vanha maa se voiman kätkee, siitä versoo
vastaisuus.*

*Siksi vanhuus kylvöllensä suokoon syömmen
lämpöä,
Muuten nukkuu nurmen alle hengen suuren
siementä;
Vapautta myöskin vaatii hengen taimet kas-
vaissaan,
Muuten niinkuin jäitä murtaa nuoret voimat
kahleitaan.*

*Kasvun antaa päivän valo, pois siis valhe-
valkeat,*

*Soilla loistaa virvatulet, siellä kasvit kuihtu-
vat;
Pois siis vihat, viisastelut, valhe-isänmaalli-
suus,
Sijaan totuus, toivo, usko, toiminta ja ponte-
vuus!*

*Nytpä nuorten juhlaan yhtyy vanhat pellon
raatajat,
Vaan pian yksin työhön ryhtyy toiset työmme
jatkajat,
Tarpeetoinna siirrymme me silloin alle kum-
pujen,
Mutta haudoillamme kulkee nuori polvi siu-
naten.*

*Näin et turhaan vanha polvi tehnyt suojaa
tietojen,
Kevätkylvön kauniimman teit mailla Lounais-
Hämehen.*

*Kohta nousee valkovuokot Loimijoen ranta-
maan,*

*Suomen suureen suveen yhtyy vastaisuutla
valvomaan.*

*Nyt työhön, vartijat te vastaisuuden,
Te etujoukko yhteiskoulun uuden!
Sä katso, maallesi ett' antaa voit,
Mil' ihanteita nyt sä unelmoit.
Vain työllä suurta saat. Se mieleen paina:
Tee työtä aina!*

*Sä kansaan liity, sä oot kansan kukka,
Sil' ilman juurta oot vain kasvirukka,
Kuin kalliolle istutettu puu,
Min kuivuudesta heelmät surkastuu.
Äl' etsi kunniaa, sen lapsillansa
Vain saakoon kansa!*

*Sä muista, mist' on saatu Väinön virret,
Maan henkevyys, sen vankat seinähirret:
Ne kauniit mökeissä vain ensin soi,
Ja kansan henki meille kaikki loi.
Äl' anna laulun kansastamme laata,
Se sille saata!*

*Kun peittää pääsi lakin valkovaate,
Ja työhön, taistoon kutsuu moni aate,
Niin taistellenkin voit sä lämmittää,
Voi jalot aatteet veljiks' yhdistää.
Sull' aina vaatii lakin kirkas kulta
Myös lemmen tulta!*

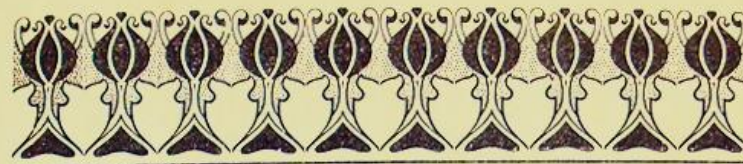
*Vaan voittaa itsesi on suurin voitto,
Ja muistaa lapsuus-aikain armas koitto,
Sen puhtaat muistot matkallesi vie!
Ja kuinka taistellen käy elon tie,
Niin aina ylös katso onnen suojaan
Ja kaiken Luojaan!*

*Siis jaloon työhön eestä synnyinmaamme!
Sun voimaas aura oottaa pelloillamme
Ja valon tuojaa korpi hallainen.
Käy sinne sisko, veikko yhtyen,
Ja työstäs' silloin koittaa uusi huomen
Ja kevät Suomen!*

*On juhla suuri nyt helluntain,
Kevätkylvöstä virret kaikia,
Helavalkeat syömissä leimahtain
Nyt kertovat kaunista aikaa,
Salomaiden kansa kun toivoen
Valon työssä nyt yhtyy uhraten*

*Niin, uhrista kertoo juhla tää,
Kun vihkiimme tietojen suojaa,
Kevättoukkoa suojaa seinät nää
Ja torni sen viittavi Luojaan.
Se uhri armas on vanhojen
Nyt nuorille Lounais-Hämehen.*

*Vaan, nuoriso, uhri se velvottaa
Sun syömmesi puhtainta tulta,
Kotiseutusi, kansasi, synnyinmaa
Kaikk' kuntosi vaatii sulta:
Vie tietosi työsi sä uhraten
Kevätonneksi Suomen kansallen!*

Forssan Suomalainen Yhteiskoulu.

Tieto ja sivistys, ne ovat olleet Suomen kansan tunnussanat ja heidän ahkeran pyrkimisensä päämääränä. On käsitetty, että kun kansa, ei vaan joku etuoikeutetussa asemassa oleva osa siitä, eikä se murtoosa kansasta, joka asuu kaupungeissa, vaan koko kansa on tilaisuudessa saamaan tietoja ja sivistystä, silloin voi myös se sama kansa käydä käsiksi onnensa ohjiin, silloin tulee kansa eheämmäksi ja sen menestys kokonaisemmaksi. Mutta korkeampaan oppiin ja sivistykseen nähden ovat tähän asti kaupunkilaiset ja varakkaat maaseutulaiset, jotka ovat voineet kustantaa lapsensa kaupungin kouluihin, olleet etuoikeutetussa asemassa. Varattomampi maaseutulainen on ollut yhtä halukas hankkimaan lapselleen tietoja, mutta olosuhteiden pakoittamana on hänen täytynyt jättää kyvykäs lapsensa kotiin kehittämään kykyjään sen

verran ja sillä lailla kuin sattuma on sallinut tai olemaan ilman kehitystä. Mutta asuntopaikka ja rahatko saavat olla määräämässä sivistyksen saannin maassamme? Raha on vallassa, siitä ei niin pian päästäne, mutta eivätkö maaseutulaiset voi hankkia itselleen kouluja kotoisiin kyliinsä, eivätkö voisi yhteenliittymällä hankkia lapsilleen koulunkäyntimahdollisuuksia? Tällaiset mietteet ovat viime vuosina innostaneet maaseutulaisia etenkin tiheämmin asutuissa seuduissa ja tuumista on syntynyt tositoimia, jotka osoittavat mitä maaseutuväestö tarvitsee ja tahtoo kouluihin nähden. On syntynyt lukuisa joukko oppikouluja maaseuduille ja yhä niitä on syntymässä.

Ensimmäinen maaseutuoppikoulu oli *Forssan suomalainen Yhteiskoulu*.

Ensimmäiset ajatukset yhteiskoulun perustamisesta Forssaan ovat kotoisin Tammelan opettajapiireistä. Kansanvalistustyön tekijöinä tunsivat opettajat, kuinka paljon henkisiä voimia jää kehittämättä, kuinka paljon tiedon- ja sivistyksenhalua tyydyttämättä, kun kansakoulu oli ainoana opinahjona. Vähävaraisuus esti lahjakkaitakin lapsia pääsemästä kouluun, kun koulut ja etenkin asunto kaupungissa vaativat suuria uhrauksia. Samat henkilöt tiesivät myös, kuinka kipeästi tehdaspaikka, sellainen kuin Forssa, tarvitsee kaikki henkiset voimat virkeinä ja käyttökuntoisiksi valmistuneina voidakseen kehittyä.

Aluksi ei rohjettu ajatellakaan yliopistoon asti johtavaa koulua. Epävarmoina kyseltiin, voidaanko maaseudulla saada viisiluokkainen reaaliooppilaitos käymään. Yksityisissä piireissä keskusteltiin asiasta, kunnes helmikuun 19 p:nä 1899 pidettiin Forssan rukoushuoneella ensimmäinen valmistava kokous, jossa koulun tarpeellisuus tuli selvästi ilmi. Oltiin yksimielisiä siitä, että koulupuha on mahdollisimman pian toteutettava, jos mahdollista jo seuraavana syksynä. Kun Forssa oli muodostunut ympärillä olevien pitäjien liikekeskustaksi uskallettiin sieltäkin toivoa koululle kannatusta. Ajatusta toteuttamaan valittiin valmistava toimikunta, johon tulivat opettaja K. Ahde, kirjuri Helin, apteekkarinrouva E. Hällström, tehtaalainen M. Lind, rouva M. Veckman ja opettaja Aug. Viksten. Opettaja K. Ahde oli tähän ensimmäiseen kokoukseen laatinut koulun kustannusarvion ja ehdotuksen, miten tarvittavat varat voitaisiin saada kokoon. Kokous hyväksyikin ehdotuksen.

Valmistava toimikunta ryhtyi heti tarmokkaaseen toimeen. Koulun kannatusta varten perustettiin kannatusyhdistys, jonka maksuksi pantiin vaan 5 mk., jotta vähävarainenkin olisi tilaisuudessa antamaan osansa yhteiseen hyvään tarkoitukseen ja toivottiin, että siten saataisiin laajempi joukko liittymään uuden laitoksen ystäväpiiriksi. Toimikunta laati kannatusyhdistyksen sääntöehdotuksen ja koulun ohjesääntö-

ehdotuksen, jotka se esitti huhtikuun 30 p:nä pidetylle kokoukselle, joka ne hyväksyi.

Kannatussitoumuksia oli jo koottu ja auliisti oli niitä merkittykin niin Forssassa ja Tammelassa kuin naapuripitäjissä: Humppilassa, Urjalassa, Jokioisissa, Somerolla ja Someroniemellä, jotka pitäjät sitten ovatkin muodostaneet syntyneen koulun koulupiirin. Forssan tehdasyhtiö sitoutui kannattamaan koulua 2000 mk. vuosittain kahtena vuonna.

Valmistavan toimikunnan tehtäväksi tuli nyt hankkia asianomainen vahvistus kannatusyhdistyksen säännöille ja lupa koulun perustamiseen. Asiat edistyivät niin, että arveltiin voitavan alkaa koulu jo syksyllä. Koulun perustamislupa ei tosin vielä ollut saapunut, mutta kun sitä odotettiin heti saapuvaksi, ei arveltu siinä olevan estettä koulun alkamiselle.

Syyskuun 1 p:nä 1899 alkoi Forssan Suomalainen Yhteiskoulu toimintansa. Jo sai sivistysharrastus oraan nousemaan. Siitä se sitten on kahdeksan vuotta nousemistaan noussut.

Tammikuun 24 p:nä 1900 saivat kannatusyhdistyksen säännöt Senaatin vahvistuksen ja samalla kerralla saapui lupa koulun perustamiseen. Nyt voitiin järjestää koulun olot vakinaiselle kannalle. Kannatusyhdistys valitsi koululle vakinaisen johtokunnan. Puheenjohtajaksi tuli apteekkari K. Th. Hällström, joka, samoin kuin rouvansa Ester Hällström oli koulupuuhun alusta asti innolla toiminut koulun hyväksi,

rahastonhoitajaksi tuli yhteiskouluasian innokkain ajaja Kaarlo Ahde, joka koulun koko olemassaoloajan rahastonhoitajana ollen ja muutenkin on väsymättä vaikuttanut koulun kehittämiseksi, vapaaherra K. E. Palmén, joka vanhana koulumiehenä etevällä kyvyllä ja tasapuolisella tyynellä harkinnalla on tehokkaasti vaikuttanut johtokunnan päätöksiin, kirjuri J. V. Helin, pastori E. A. Lindgren ja rouva M. Veckman. Näistä jäsenistä ovat opettaja Ahde, kirjuri Helin ja vapaaherra Palmén valitut aina uudelleen johtokuntaan, niin että koulu yhä vielä saa nauttia heidän huolenpidostaan. Rouva ja apteekkari Hällström sekä pastori Lindgren joutuivat paikkakunnalta muuton kautta pois johtokunnasta ja rouva M. Veckman poistui siitä muista syistä. Näiden tilalla ovat johtokunnassa kirkkoherra K. V. Hurmerinta, rouva Helmi Karsten, opettaja J. Kivikoski sekä pastori S. Soriola. Johtokunnan puheenjohtajina ovat toimineet apteekkari K. Th. Hällström vuoteen 1903, pastori E. A. Lindgren vuoteen 1905 ja siitä alkaen pastori S. Soriola.

Koulun lukusuunnitelmassa on pienempiä muutoksia tehden noudatettu Koulutoimen ylihallituksen valtion realilyseoita varten laatimia ohjelmia. Suurta haittaa opetuksen säännölliselle edistymiselle teki se lukusuunnitelman muutos, joka vuonna 1904 pakoitti paljon lisäämään venäjänkielen tuntimäärää. Toiset hyvinkin tärkeät oppiaineet jäivät silloin vähemmälle

tuntimäärälle, joka seikka, vaikkakin se jo vuonna 1906 saatiin korjatuksi, on tehnyt tuntuva haittaa muutamien luokkien opinnoille.

Forssan suomalainen yhteiskoulu oli alkujaan ajateltu 5 luokkaiseksi realioppilaitokseksi. Mutta useat koulun läpi käyneet oppilaat halusivat jatkaa opintojaan. Toiset siirtyivät sentähden Turun, Hämeenlinnan tai Tampereen kouluihin, joka siirtyminen tuotti heille vaikeuksia. Jotkut eivät varattomuuden tähden voineet haluaan tyydyttää. Toiset päästötodistuksen saaneet oppilaat pyrkivät käytännöllisille aloille, mutta vaikeuksia kohtasi sielläkin. 5 luokkaisen koulun todistuksella ei monelle alalle päässyt ja siellä, minne sillä olisi ollut oikeutettu pääsemään, oli ehdinko, pyrkijöitä oli paljon. Näistä syistä rupesi johtokunta miettimään koulun laajentamista kahdeksan luokkaiseksi yliopistoon johtavaksi oppilaitokseksi. Keväällä 1906 päätti kannatusyhdistys syksyllä samana vuonna jatkaa koulua kuudennella luokalla ja sitten kasvattaa se 8 luokkaiseksi. Luku-suunnitelma on kuitenkin laadittu niin, että 5 alinta luokkaa yhä edelleen muodostavat päätyneen kurssin ja oppilaille 5:ltä luokalta annetaan päästötodistukset.

Opettajia oli koulussa sen viisiluokkaisena ollessa 6 vakinaista ja viime vuonna 6:lla luokalla 7 sekä niiden lisäksi tuntiopettajia. Opettajien tiheä vaihtuminen on ollut asia, joka etenkin koulun ensi vuosina haitallisesti vaikutti opetuksen ja kasvatuksen johdonmukaiseen yhtäjaksoiseen kehittämiseen. Viimeiset

kolme vuotta on koulumme kuitenkin saanut pitää opettajakuntansa muuttumattomana lukuunottamatta sitä opettajavoimien lisäystä, jonka koulun kasvaminen on aiheuttanut.

Oppilasmäärä yhteiskoulussa on vaihdellut 19—41 välillä luokkaa kohden. Noin puolet oppilaista ovat olleet kotoisin Tammelasta Forssakin siihen luettuna. Toinen puoli naapuripitäjistä: Humppilasta, Jokioisilta, Urjalasta, Somerolta, Someroniemeltä ja Koskelta. Päästötodistuksen V:ltä luokalta on kolmena vuonna kaikkiaan 56 oppilasta saanut. Näistä jatkavat 13 oppilasta opintoja muualla ja 16 omassa koulussa. Rautatiellä, postissa ja konttooritöissä on 16, apteekissa ja sairaanhoitajina on 3, meijerissä on 1, kotiopettajana 1, naimisissa 2 ja kotona 4.

Vuodesta 1901 alkaen sai koulu valtion kannatusta 3,000 mk. luokkaa kohti kolmeksi vuodeksi, mutta vuodesta 1905 alkaen on kannatus ollut 20,000 mk., joten koulun aineellinen toimeentulo on ollut varma. Nyt, kun koulua on ruvettu laajentamaan 8 luokkaiseksi toivotaan saatavan korotettua valtio-apua.

Kouluhuoneustona oli ensimmäisenä vuonna kaupias Churman-vainajan rakennuksessa tilava valoisa luokkahuone ja iso etehinen. Kuusi seuraavaa vuotta oli koulu sijoitettuna maanviljelijä Tölön taloon, jossa oli kyllä paljonkin huoneita, mutta ne eivät voineet tyydyttää niitä vaatimuksia, joita kouluhuoneustolle terveydellisessä ja muissakin suhteissa täytyy asettaa.

Kävipä mainittu huoneusto viimeisenä vuonna niin ahtaaksi, että yksi luokka täytyi siirtää ennen mainittuun kauppias Churmanin saliin. Onneksi koululle oli, että nyt kuluvan lukuvuoden alussa voitiin siirtyä omaan koulutaloon, josta toisessa paikassa lähemmin kerrotaan.

Oppilaita on johdettu ja kehoitettu hankkimaan itselleen kehittäviä ja virkistäviä *syrjäharrastuksia* kouluelämän sisäpuolella. Näin on tehty siksi, että on pidetty tärkeänä yksilöllisten harrastusten ja taipumusten kehittämistä ja siksi että paikkakunta niin vähän tarjoaa sellaista, josta koulunuoriso saisi virikettä hyvään, jaloon toimintaan ja sellaistaikin, joka reipastuttaa ruumista ja mieltä. Tällaisia syrjäharrastuksia ovat *toverikunnan* kokoukset ja toverikunnan riennot olleet. Toverikuntaan ovat kaksi ylintä luokkaa kuuluneet, mutta viime vuonna ovat myös III ja IV luokka saaneet pitää toveruuskokouksia. Suurin puuha, jonka toverikunta opettajien avulla on saanut aikaan on epäilemättä toverikunnan jäsenten opintomatka Helsinkiin ollut. Siellä opastettiin oppilaita kaikkialle, missä tärkeätä nähtävää ja opittavaa oli. Muista toverikunnan harrastuksista ansaitsee laulu erityistä mainitsemista. Toverikunnan sekakööri on johtaja maisteri J. Sajaniemen johdolla kehittynyt niin, että se on laulullaan arvokkaalla tavalla avustanut kaikkia koulun juhlia ja seurustelutilaisuuksia.

Koulun suhde *paikkakuntaan* on tuntunut olevan

hyvä. Milloin koulussa on joku juhla tai muu merkkitilaisuus ollut, on paikkakunnan yleisö sinne lukuisasti saapunut ja kun koulun on ollut tarvis vedota yleisön avuliaisuuteen, ei se ole sitä turhaan tehnyt. Kuitenkin on tässä vuorovaikutuksessa vielä paljon toivomisen varaa. Suureksi hyödyksi koululle ja oppilaille olisi jos lähempi ja suoranaisempi yhteys kansan ja kansan nuorison kasvatustaloksen ja kasvattajien välillä olisi olemassa. Miten saada sellainen yhteys, joka ei esiinny juhlahumussa, sen osoittanee tulevaisuus.

Nuorihan on koulumme; vastahan se kahdeksatta vuottansa toimii. Kokemuksetkin ovat vielä sen mukaan ahtaat. Mutta kun sentään senkinverran on matkaa taivallettu, on opittu, että jotta pystyssä pysyttäisiin, tarkoitus saavutettaisiin on tarpeen tuki luja. Tärkeä on innostunut johtokunta, hyvä on uskollinen opettajakunta, välttämätön on valtion apu, mutta tärkein on kansan kannatus. Johtokunnat vaihtuvat, opettajat muuttavat, raha-apu saatta käydä epävarmaksi, mutta jos kansa on huomannut yhteiskasvatuksen sopivaksi oman luonteensa kehittäjäksi ja kansallisen sivistyksen ylläpitäjäksi, niin se raivaa esteet tieltä se sulkee yhteiskoulun ja samalla Forsan suomalaisen yhteiskoulun huolenpitonsa alaiseksi. Mutta vaikkakin voimakas, niin sittenkin heikko ja horjahteleva saattaa kansankin kannatus olla. Ajan virtaukset käyvät voimakkaina meidän aikanamme.

Mielipiteet ja aatesuunnat käyvät ristiin ja vastakkain. Jos yhteiskoulu joutuu niiden pyörteeseen, niin onneton se on, ellei se seiso sillä Kristus-kalliolla, joka on seisonut ja seisoo vaikka aikain aallot ovat käyneet ja kävisivät kuinkakin korkeina. Hallitkoon Jumala kouluamme ja ottakoon asuinsijakseen sen rakennuksen, jonka koulullemme vihimme.

Jenny Lyytiö.

Piirteitä koulurakennuksen vaiheista.

Jo siitä hetkestä saakka, jolloin lausuttiin Forssan Yhteiskoulun syntysanat, on myöskin elänyt ajatus oman talon rakentamisesta tälle koululle. Keväällä 1897 oli kelirikon tähden saapunut erääseen opettajakokoukseen Forssaan ainoastaan yksi seurakunnan papeista ja kaksi kansakoulunopettajaa. Tämän osanottajain harvalukuisuuden tähden keskustelu sillä kerralla liikkui varsinaisen ohjelman ulkopuolella, koskellen ylimalkaisesti paikkakunnan sivistysoloja. Tällöin eräs näistä kolmesta päättävästi lausui: „Forssaan on saatava yhteiskoulu“. Näin tuli lausutuksi tämän koulun syntysanat. Nämä antoivat aihetta vielä siinä tilaisuudessa lyhyesti keskustella koulun edellytyksistä, paikkakunnan henkisistä ja aineellisista voimista sekä huoneistakin, joihin koulu voitaisiin sijoittaa. Lopulta johduttiin siihen, että koululle on, jos ja sitten kun tarves vaatii, rakennettava oma talo ja sil-

mälitiinpä jo tonttiakin Forssan eri puolilta. Kuitenkin tämä rakennuskysymys luonnollisesti jäi toisarvoiseksi itse pääasian, koulun perustamisen rinnalla, joka tietysti joutui etualalle ja tuli ensiksi toteutetuksi, kuten muistetaan ja vuosikertomuksista ilmenee. Koulu sijoitettiin vuokrahuoneisiin, joissa se toimi vaatimattomissa oloissa, mutta kehittyi kuitenkin ihmeteltävän nopeasti laajuuteen sellaiseen, joka pakotti koulun huoltajat kaikella vakavuudella ottamaan kysymyksen oman talon rakentamisesta pohdittavaksi. Tällöin vasta rakennushomma astuu esiin todellisella painollaan ja vaatii vuorostaan mahdollisen suurta huomiota osakseen. Asia olikin jo ehtinyt vähitellen saada selvät piirteensä: Valtiolta oli pyydettyä kuoletuslaina, jolla talo rakennettaisiin, sekä tonttimaan Linikkalan kylän Kyttälä-nimisen sotilasvirkatalon maasta, joka ulottuu aivan Forssan keskipisteeseen saakka. Yrityksen lailiseksi toimeenpanijaksi oli muodostettava osakeyhtiö, joka talon rakentaisi omassa nimessään ja sitten vuokraisi sen koulun käytettäväksi. Siinä koko asian suunnitus ääriivoissaan. Ensimmäinen tärkeä askel oli siis sopivan tontin saaminen. Tästä laadittiin alamainen anomus, ja oheen liitettiin tontin kartta sekä virkatalojen tarkastajan lausunto ynnä monia muita oheellisia papereita. Anomus jätettiin asianomaiseen paikkaan vuoden 1902 lopulla ja päätöksellään maaliskuun 16 päivältä 1903 luovutti Keis. Senaatti anotun, 4000 m² suuruisen tonttimaan lahjaksi koulun Kannatus-

yhdistyksen käytettäväksi ehdolla, että virkatalon vuokraajalle maksetaan vuotuista veroa 20 markkaa niin kauan, kuin hänen vuokra-aikansa kestää.

Kun täten oli koululle saatu oma pohja, perustettiin „Osakeyhtiö Forssan yhteiskoulutalo“ näin kuuluvalla sopimuksella:

„Allekirjoittaneet, jotka olemme päättäneet muodostaa osakeyhtiön siinä tarkoituksessa ja sillä firmalla kuin edelläoleva hyväksymämme yhtiöjärjestys lähemmin mainitsee, sitoudumme siinä ottamaan osakkeita seuraaviin määriin:

K. E. Palmén	10 osaketta
Kaarlo Ahde	3 „
Joos. Sajaniemi	1 „

ja aijomme me, sittenkuin yhtiöjärjestys on asianomaisesti vahvistettu, tarjota muut osakkeet merkittäviksi ja lunastettaviksi, minkä nimikirjoituksillamme täten vakuutamme. Tammela, Forssa, toukokuun 15 päivä 1903.

K. E. Palmén, Forssan teht. isännöitsijä.	Kaarlo Ahde Kansak. opett. Forssasta.
Joos. Sajaniemi Forssan Yhteiskoulun johtaja“.	

Tälle yhtiösopimukselle yhtiöjärjestyksineen saatiin vahvistuksensa seuraavan kesäk. 10 päivänä. Yhtiön osakepääoma määrättiin ensi aluksi 4,000 markaksi, jaettuna sataan 40 markan suuruiseen osakkeeseen, mutta osakepääoma voidaan kuitenkin korot-

taa 10,000 markkaan, jos tarpeelliseksi nähdään. Osakkeiden merkitsemistä ja tarjoomista jatkettiin koko loppukesä, ja näissä toimissa kävivät ulkokunnissa kansakoulun opettaja K. Pylkkänen, ylioppilas U. Toivonen ja maisteri J. Sajaniemi. Kun osakkeet täten oli saatu sijoitetuiksi, pidettiin perustava kokous lokak. 3 p:nä, jolloin osakeyhtiö ja sen hallinto lopullisesti järjestettiin. Johtokunta valtuutettiin anomaan 40,000 markan suuruista kuoletuslainaa sekä ryhtymään muihinkin tarpeellisiin toimenpiteisiin rakennuspuuhiin nähden.

Tätä ennen oli jo yksityisten keskuudessa mietitty pohjapiirustuksia taloa varten ja kun nyt anomusta tuli seurata ammattimiehen tekemät sekä luonnospirustukset että kustannuslaskelmat, ryhdyttiin näitä arkkitehdin kansa kirjeenvaihdon välityksellä sommittelemaan. Talon tuli olla kaksikerroksinen ja sisältää 5 luokkasalia, luonnontieteen salin, voimistelusalin, kaksi tupaa, opettajasuojan, kansliahuoneen ja vahtimestarin asunnoksi kamarin ja keittiön. Huoneiden ryhmityksessä pyrittiin välttämään koridori-järjestelmää ja sensijaan toteuttamaan n. s. keskittyvää ryhmitystä sekä samalla silmällä pitäen mahdollisuutta tulevaisuudessa jatkaa rakennusta ylempiä luokkia varten. *Luonnospirustukset* valmistuivatkin pian ja tyydyttivät täydellisesti johtokunnan toivomukset, samoin kustannuslaskutkin, jotka päättyivät 50,000 markan loppusummaan. Täten oli saatu tarpeelliset

paperit anomusta varten kuntoon, mutta kun ne piti jätettävän senaattiin, vaadittiin siellä vielä lisäksi luotettavan rakennusmestarin sitoumus siitä, että talo todella tulee valmiiksi rakennetuksi kustannuslaskun hinnoilla. Tällaisen sitoumuksen antoi rakennusmestari Juho Ahde Helsingistä ja anomuspaperit peräl-täkin tulivat asianomaiseen paikkaan. Hyvillä toiveilla jäätiin odottamaan pikaista ja suotuisaa ratkaisua, mikä kuitenkin viipyi vähän toista vuotta. Tätä tosin oli toiselta puolen pelättykin eikä syyttä, sillä elettiinhan parhaallaan routavuosien epätoivoisinta aikaa, jolloin epäsäännölliset olot vallitsivat kaikkialla maassamme.

Innostuksen ylläpitämiseksi silläaikaan, kun vastausta odotettiin, sekä osaksi varojen hankkimiseksiin toimeenpantiin koulun hyväksi suuremmoiset *hirsitalkoot*. Kylästä kylään, talosta taloon ajelivat miehet isäntiä talkooseen haastelemassa. Ja tämä kansaan vetoaminen ei ollutkaan tehoton. Isännät innostuivat ja huonosta kelistä välittämättä lähtivät miehissä liikkeelle, suuntasivat matkaansa metsän kautta, kaatoivat parirekiinsä puun, pari jopa kymmenisen komeita honkia ja istuen itse tyvellä ajaa könöttivät jo ennakolta kuuluksi tulleeseen talkoojuhlaan. Varhain aamulla alkaa heleän ruskeita hirsiiä soljua Forssan raitilla. Kaikki kulkevat yhteiskoulun tontille. Ja sitten hirtensä sinne vieritettyä kokoontuivat talkoomiehet koululle viettämään ylentävää ja reipasta maakuntapäivää, jonka naiset puolestaan oli-

vat valmistaneet talkoovieraille. Siellä sitten kaiken päivää tarjottiin vuoroin hengistä vuoroin ruumiillista virvoitusta ja ravintoa. Karttusa on kansan käsi. Aineellinen tulos, mikä tällä hommalla saavutettiin oli 2,038 syltä hirsiiä, 64 s. piiroja, 30 tonttia lautoja, 5 tonttia plankkuja, 20 tonttia pintoja ja 2,000 tiiltä.

Kun nämä sitten myytiin urakoitsijalle, saatiin niistä 2,804 mk. 25 p. Mutta siveellinen voitto sitenkin on katsottava paljoa korkeammaksi, sillä tässä talkoojuhlassa koulu saavutti paljon uskollisia ystäviä samalla, kun Lounais-Häme löysi oman sivistysahjonsa.

Vasta kevättalvella 1905 saapui iloinen viesti, että laina-anomukseen on myönnytty. Mutta vaikka „velka on veli otettaissa“, on se „vieras vaadittaissa“. Ja niinpä tämäkin, sillä lainalle vaadittiin pätevä takaus ja tämän hankkiminen tuntui ensi alussa vähän vaikealta, vaikka siitäkin itse asiassa, suoriuduttiin verrattain helposti. Varsin auliisti suostuivat lainaa takamaan liikennepäällikkö H. Korkonen, nahkurimestari I. M. Mård, maanviljelijät M. Lana, V. Hovila, K. Älli, J. Älli, J. K. Mäkelä, F. Uotila ja A. Haggrén. Heidät kutsuttiin sitten Toukokuun 30 päiväksi 1905 velkakirjan alle kirjoittamaan ja sen jälkeen illallisille Forssan hotelliin, jossa heille valituin sanoin tulkittiin johtokunnan ja koulun ystävain kiitollisuutta. Laina, 40,000 markkaa, nostettiin sitten Suomen valtiokonttorista seuraavan elokuun 23 päivänä ja kun

osakepääomaa oli kertynyt 4,000, oli johtokunnan käytettävänä 44,000 markkaa.

Rakennushommat otettiin nyt tulisella kiireellä suoritettaviksi. Arkitehdin kanssa sovittiin lopullisesti piirustuksista, joista hänelle maksettiin 1,500 markkaa. Koulu oli alkujaan ajateltu rakennettavaksi kokonaan puusta, mutta asiantuntijoita kuulusteltua johduttiin siihen päätökseen, että alakerta rakennettaisiin tiilistä, joskin se kohottaisi kustannuksia noin 6,000 markalla. Aikaa voittaen tulisi se kuitenkin halvemmaksi ja siten kivinen alakerta tarjoisi vankan pohjan puuselle yläkerrokselle. Mutta tämä päätös aiheutti muutoksia piirustuksissa, joten niitä tuli oikeastaan tehdyksi kahdet. Uusien piirustusten ja työselitysten lopullisesti valmistuttua tarjottiin rakennustyöt urakalla suoritettaviksi. Kirjallisia urakkatarjouksia saapui johtokunnalle kaikkiaan yhdeksän. Näistä johtokunta hyväksyi rakennusmestari Emil Odelman (Olander) tarjouksen, jossa urakkasumma oli 49,000 markkaa. Lokakuun 10 päivänä 1905 nousi ensimmäinen lapiollinen maata Yhteiskoulun perustuksista ja peruskivi laskettiin saman kuun 15:tenä päivänä. Tämän juhlallisuuden todistajina olivat ainoastaan muutamat kivityömiehet, työnjohtaja ja johtokunnan puheenjohtaja.

Syys oli leuto ja muutenkin suotuisa perustuksen laskemiselle. Ennen talven tuloa saatiin perusmuurit

valmiiksi odottamaan kevättä, jolloin muuraustyöt voitaisiin alkaa. Kevät saapuikin harvinaisen aikaiseen ja ihanana, joten muuraus edistyi verrattain ripeästi, lukuunottamatta lyhyttä työlakkoa, joka palkkoja kohottamalla saatiin kolmen päivän perästä päättymään. Samoin salvostyötkin sujuivat säännöllisesti, niin että harjan nostajaisjuhla voitiin pitää juhannuksen aikoina. Silloin limokoivut ja liput ensi kerran lipattivat koulun harjalla ja silloin ensi kerran laulu kaikui koulun kurkihirren alla. Työväkeä kestettiin virvokkeilla ja johtokunnan puolelta merkittiin tilaisuus puheella, jossa muun muassa huomautettiin työväen hyvästä käytöksestä tällä työmaalla. Katto oli nyt koulun „pään päällä“.

Sisävalmistukset eivät enää tuottaneet suurempia vaikeuksia, vaikka säät loppukesällä muuttuivatkin sateisiksi hidastuttaen töitä jonkun verran. Rakennus kuitenkin määräajallaan vaimistui, niin että koulu muuttuuteen, omaan taloonsa syyskuun 1 päivänä ja alkoi siellä syyslukukautensa.

Mitä talon rakennuskustannuksiin tulee, voidaan niitä yleensä pitää alhaisina. Koko talo on tähän asti maksanut 55,000 markkaa. Paitsi päärakennusta on tähän summaan laskettu ulkokuoneet ja kaivo sekä pihamaan salaojitus ja hiekoitus. Koulun lattian pinta-ala tekee 828 m², josta juhlasalin osaksi tulee 150.

Työ on suoritettu verrattain levottomissa oloissa ja epävakavana aikana, mutta menestynyt siitä huo-

limatta niin, jotta voimme toivottavasti olla tyytyväisiä tuloksiin. Johtokunnan huolia rakennustoimissa on suuresti keventänyt se seikka, että piirustusten laatijaksi onnistuttiin saamaan koulurakennusten alalla eteväksi ja kokeneeksi ammattimieheksi tunnettu arki-tehti Yrjö Sadeniemi Helsingistä, kuin myös, ja vielä enemmän se seikka, että urakoitsijaksi sattui tunnollinen ja kykenevä henkilö, jonka tähden suhde johtokunnan ja hänen välillään ei ole pienemmässäkään määrässä häiriytynyt. Rakennusmestarina on toiminut herra F. I. Olander ja työtä valvoi johtokunnan puolelta sen puheenjohtaja. „Osakeyhtiö Forssan Yhteiskoulutalon“ johtokuntaan ovat alusta alkain kuuluneet kansakoulunopettaja Kaarlo Ahde puheenjohtajana, maisteri M. Grönfors varapuheenjohtajana, yhteiskoulun johtaja Joos. Sajaniemi rahastonhoitajana, ja jäsenenä maanviljelijä M. Lana, vapaaherra K. E. Palmén ja insinööri I. Vahren.

Yksityinen ihminen saatuaan vaikka vähäisenkin mökin itselleen ja astuttuaan oman kynnyksen sisäpuolelle tuntee sisimmässään tyydytystä ja hänet valtaa turvallisuuden ja vapauden itsetietoinen tunne. Samoin on laita sivistyslaitoksen. Koulukin saatuaan oman kodin hengittää siellä levollisemmin. Ja olkoonpa tuo koti ahtaampikin, tuntuu kuitenkin paljoa väljemmältä liikkua omalla lattialla, tepastella omalla tanhualla. Se tietää, että on „oma tupa, oma lupa“, se tuntee työskentelevänsä vapaammassa, kotoisessa ilmapiirissä

johon aurinko säteilee omista akkunoista, se tuntee, että jalan alla on pohja ja selän takana tuki. Ja tällöinen tieto ja tunne ovat omiansa luomaan henkevyyttä koulun elämään ja kantavuutta sen toiminnalle.

Kun Forssan yhteiskoulu nyt on astunut omaan kotiinsa ja tämä on vihitty ylevään tarkoitukseensa, niin olkoon se sille mieluinen työssija, olkoon se sille pyhäkkö kallis, jossa sen ihanteet, rukoukset, laulut, puheet, opetukset saavuttavat korkeimman päämääränsä Suomen ja sen kasvavan kansan onneksi.

K. A.

Suomen Kansanlaulu
(Jeesus kirkon laulu)

Walter Mikkelin

Pompasti. *f*

On Suomeksi kanta mulla pyhäkirkon, Se on laulu meidän
 meidän, Sen kunnatun laulujen laulu, laulu, laulu, laulu

p

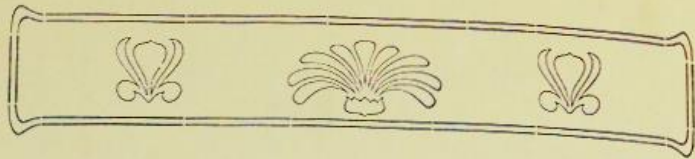
lyynte meidän Oi pilla, oi pilla meidän laulu, laulu, laulu, laulu

f *crescendo*

aitojen parhaimmaksi. Oi pilla, oi pilla meidän laulu, laulu, laulu, laulu

all' ai gar - do

muut - tet - tui - kien pa - rha - im - maksi

Lounais-Hämeen laulu.

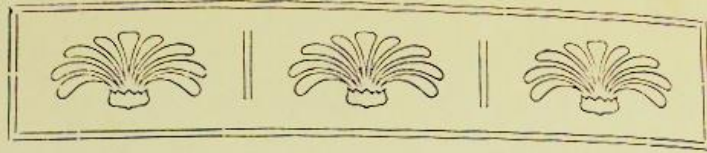
*On Lounais-Häme mulle svntymämaa;
Siell' lasna ma kunnaita nousin,
Sen kuuntelin laineiden loiskintaa
Tai Loim'joen tyyntä mä sousin.
Oi siellä, oi siellä ma lapsena sain,
Ikimuistot aikojen armainpain!*

*Pyhäjärvi, sen lammit ja harjanteet,
Sadat muut minun mieleeni jäivät;
Siell' aurinko kirkkainna kullasi veet
Sekä kullasi nuoruuspäivät.
Oi siellä mä nuoruusvuosinain
Ihanteiden ilmoille lentää sain!*

*Opin siellä ma sain, kera ystävien
Valon työssä ma toivoen yhdyin,
Väkipyörien, kuokkien käyttäjien
Kanss' innolla työhön ryhdyin,
Oi siellä, oi siellä, mä rintahain
Kotikansalle, maalleni lempeä sain.*

*Siell' löydän kätköistä kumpujen
Mun heimoni hellät muistot,
Sen heimon, mi korvesta perkaillen
Teki viljavat pellot ja puistot.
Ole onnekas, viljava vuosien taa
Sinä Lounais-Häme minun muistoni maa!*

Suomen sodan aikaisia tietoja Tammelasta *).

Vänrikki Stoolin tarinain ylistämästä Suomen sodasta 1808—9, jolloin runoilijan mukaan Suomen kansa yhteiseksi puolustukseksi teki kaikki ja voi tehdä kaikki, paitsi „pettää kunniansa“, voidaan Tammelasta esittää ainoastaan muutamia ajan yleistä luonnetta kuvaavia asioita. Suuria taisteluja ei ole mainittavissa, sodankäyntihän oli aluksi pelkkää peräytymistä, jotta ne tapaukset, joissa suomalaiset ase kädessä osottivat urhoollisuuttaan, siirtyivät pohjoisempiin seutuihin. Tammelasta saadut tiedot koskevat etupäässä venäläisten läpikulkua sekä virkamiesten ja kansan mielialaa hallitsevien venäläisten suhteen. Entisten sotien tapaan venäläiset jo sodan alkupuolella alkavat maan vallotetussa osassa hallita, määrätä virkamiesten ja kansan velvollisuuksia, tiedysti jo ennen, kuin vielä

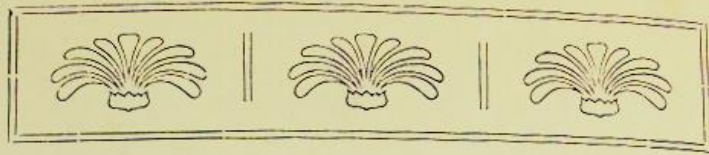
*) Kirjotus on palanen tekeillä olevasta laajemmasta Tammelan pitäjän entisyyttä koskevasta kertomuksesta.

on ratkaistukaan maamme tulevaa kohtaloa. Ruotsin puolelta taasen määrätään suomalaisten velvollisuudeksi puolustaa laillista hallitusta, isänmaansa entisiä lakeja ja vapauksia. Mielipiteet jakautuivat kahtia. Mahdollisesti virkamiehet ja kansa alistumisellaan säästivät kansaa venäläisten kostavalta hävitykseltä, kuten on katsottu onneksi, että virat silloin pysyivät suomalaisten miesten käsissä. Mutta toiselta puolen oli kansan vastarinnalla suuri merkitys maan puolustuksessa ja pakollinen antautuminen edistämään vihollisten toimenpiteitä sai omattunnot ristiriitaan, jotta Tammelasakin vähäsen havaitaan rohkeata vihollisten vastustamista ja entisten lakien ja hallituksen uskollisuutta.

Sen ajan johtavat henkilöt täällä katsoivat velvollisuudekseen avustaa venäläisten pakkovaltaa. Niihin kuuluivat Jokioisten silloinen omistaja kenraali Villebrandt, jonka hautakivi kohoaa kartanon puistossa, ruununvouti Holmberg ja Tammelan nimismies A. Sägulin.

Se asia, missä venäläiset etupäässä avustusta tarvitsivat, oli muonavarojen hankkiminen ja niiden kyyditseminen.

Muutamin paikoin maassamme kuvataan kansanmuodostamien sissijoukkojen muonavarojen estämisellä, teiden ja siltojen hävittämisellä niin suuresti vahingoittaneen vihollisia, että täytyi sotasuunnitelmia

Suomen sodan aikaisia tietoja Tammelasta^{*)}.

Vänrikki Stoolin tarinain ylistämästä Suomen sodasta 1808—9, jolloin runoilijan mukaan Suomen kansa yhteiseksi puolustukseksi teki kaikki ja voi tehdä kaikki, paitsi „pettää kunniansa“, voidaan Tammelasta esittää ainoastaan muutamia ajan yleistä luonnetta kuvaavia asioita. Suuria taisteluja ei ole mainittavissa, sodankäyntihän oli aluksi pelkkää peräytymistä, jotta ne tapaukset, joissa suomalaiset ase kädessä osottivat urhoollisuuttaan, siirtyivät pohjoisempiin seutuihin. Tammelasta saadut tiedot koskevat etupäässä venäläisten läpikulkua sekä virkamiesten ja kansan mielialaa hallitsevien venäläisten suhteen. Entisten sotien tapaan venäläiset jo sodan alkupuolella alkavat maan vallotetussa osassa hallita, määrätä virkamiesten ja kansan velvollisuuksia, tiedysti jo ennen, kuin vielä

^{*)} Kirjotus on palanen tekeillä olevasta laajemmasta Tammelan pitäjän entisyyttä koskevasta kertomuksesta.

on ratkaistukaan maamme tulevaa kohtaloa. Ruotsin puolelta taas määrätään suomalaisten velvollisuudeksi puolustaa laillista hallitusta, isänmaansa entisiä lakeja ja vapauksia. Mielipiteet jakautuivat kahtia. Mahdollisesti virkamiehet ja kansa alistumisellaan säästivät kansaa venäläisten kostavalta hävitykseltä, kuten on katsottu onneksi, että virat silloin pysyivät suomalaisten miesten käsissä. Mutta toiselta puolen oli kansan vastarinnalla suuri merkitys maan puolustuksessa ja pakollinen antautuminen edistämään vihollisten toimenpiteitä sai omattunnot ristiriitaan, jotta Tammelasakin vähäsen havaitaan rohkeata vihollisten vastustamista ja entisten lakien ja hallituksen uskollisuutta.

Sen ajan johtavat henkilöt täällä katsoivat velvollisuudekseen avustaa venäläisten pakkovaltaa. Niihin kuuluivat Jokioisten silloinen omistaja kenraali Villebrandt, jonka hautakivi kohoaa kartanon puistossa, ruununvouti Holmberg ja Tammelan nimismies A. Sägulin.

Se asia, missä venäläiset etupäässä avustusta tarvitsivat, oli muonavarojen hankkiminen ja niiden kyyditseminen.

Muutamin paikoin maassamme kuvataan kansanmuodostamien sissijoukkojen muonavarojen estämisellä, teiden ja siltojen hävittämisellä niin suuresti vahingoittaneen vihollisia, että täytyi sotasuunnitelmia

muuttaa. Niimpä maantie Hämeenlinnasta Tampereen kautta Pohjanmaalle oli keski kesällä siksi kansalaisten häiritsemä, että Rajewskin oli Lapuan taistelun jälkeen 14 p. heinäk. ruoka- ja muonavarojen puutteen vuoksi perädyttävä Hämeenlinnaan *). Miten Tammelan seuduilla tässä asiassa meneteltiin, siitä antaa venäläisten ylipäällikön kenraali Buxhöwdenin, Hämeenlinnan maaherran J. E. Munckin ja Tammelan viranomaisten välinen kirjeenvaihto tietoa. Muonavaroja tarvittiin uuden sotapäällikön Kamenskin varustamiseksi Pohjanmaalle menoa varten. Kenraali Villebrandt näkyy innolla hankkineen ja välittäneen venäläisille muonavaroja. 19 päivä kesäkuuta 1808 hän toimitti suuremman määrän heiniä. Mutta kun kyyditsemään määrättyistä hevosista Pälkäneeltä odotetut jäivät saapumatta, niin ilmoittaa Villebrandt Tammelasta hankkineensa 120 hevosta, ja pyytää, että nämät hevoset luettaisiin niihin ruununkyyteihin, joita Tammelan osaksi oli velvotettu. Lokakuun 11 päivä häntä pyydettiin hankkimaan 15—20 tuhatta puutaa heiniä, 5 tuhatta puutaa olkia, heiniä à 1 rupla ja olkia à 50 kopeekkaa puudalta, mutta sitä summaa hän ei sanonut voivansa ottaa hankkiakseen. Mutta lokakuun 23 p. antaa Buxhöwden Munckille määräyksen Pohjanmaalta, että ne 1,000 tynnyriä viljaa, jotka Villebrand-

*) Rajewskin sotaneuvottelu Alavuudella 23 p. heinäk. Mikhailowski-Danilewski: Beskrifning öfver finska kriget 1808—9 siv. 69

tilla oli jauhatettuna, lähetettäisiin Kuortaneelle, loput jauhamattomina toimitettaisiin Alavuudelle.

Näiden ja muiden sotatarpeiden kuljettamista varten oli venäläisten saatava kansalaisten hevosia käytettäväkseen. Siksi oli heillä tarkat luettelot pitäjien hevosista, sekä määräykset, miten ne ovat käytettävät. Osa niistä sai tehdä apuansa säännöllisinä kestikievari-kyyteinä; 16 hevosta määrättiin kuhunkin kievaripaikkaan, loput tekivät määräysten mukaan muonavara-kyytejä. Seuraava kuvernööri Munckin laittama taulu osottaa hevosten lukua ja tarkotusta näissä pitäjissä:

Pitäjän nimi	hevosien luku	16 hevosta kuhunkin kestikievariin	Jäännös hevosia transportteja varten
Tammela	243	80	163
Somero	113	64	49
Urjala	122	32	90
Akaa	106	16	90
Sääksmäki	167	16	151
Kalvola	77	16	61

Tammelassa ja Somerolla oli siis säännöllistä kestikievarikyytiä varten enemmän hevosia kuin muissa pitäjissä, arvatenkin siitä syystä, että näiden pitäjien läpi kulkevat tiet sopivat suuremmalle liikkeelle, kun Hämeenlinnaan ja Turkuun oli venäläisten joukkoja

sijoitettu. Hevosia määrätään tuon tuostakin työhön, milloin kuljettamaan sairaita Helsinkiin ja Porvooseen, milloin muonavaroja Pohjanmaalle. Näitä määräyksiä talonpojat noudattavat eri lailla riippuen paikallisista virkamiehistä. Kun esim. 7 päiväksi syyskuuta 1808 oli kihlakuntamme pitäjistä kutsuttu Hämeenlinnaan hevosia, niin ei kaikissa kunnissa käskyä täysin noudatettu. Seuraavasta taulusta näemme määrättyjen ja saapuneiden hevosten lukumäärän:

Pitäjän nimi	Määrätty saapumaan	Saapui
Tammelasta	200	188
Somerolta	100	82
Urjalasta	150	7
Pälkäneeltä	200	109
Kangasalta	200	—
Lempäälästä	60	47

Tammelassa on siis käskyä noudatettu jotenkin yleisesti; Urjalassa ei sensijaan oltu yhtä kuuliaisista. Mutta nimismies Sagulinin julistukset koettivatkin täällä saada kansaa kuuliaisena pysymään. Kirkossa kuulutetaan usein, mitä maksuja kyydistä saa, nimitäin 50 kopeekkaa vuorokaudelta. Samoin kuuluttaa hän 2 p. kesäkuuta Tammelan kirkossa, että kyyti-velvollisille, jotka niskottelevat, on määrätty 10 taa-

laria sakkoa sekä 6 paria raippoja. — Itse saivat talonpojat kyytimatkoillaan vielä kustantaa eväänsä. Niinpä 1 p. tammikuuta 1809 kirkossa käsketään, että kaikki Tammelan hevoset saapuisivat 8 päivä tammikuuta Hämeenlinnaan kuljettamaan „kruunun proviantti skyttiä“ ja mukana oli oleva 8:n päivän eväs miehille ja hevosille. Kansan kertomusten mukaan usein venäläiset läpikulkiessaan sen lisäksi täälläkin harjottivat omankäden oikeutta, emänniltä vaativat ruokaa, isänniltä heiniä ladosta *).

Sotavuosien välinen talvi näkyy vaikeuttaneen muonavarojen ja tykistön kuljetusta. Tätä tarkotusta varten Sagulin kuuluttaa 11 p. maaliskuuta 1809 että kaikki valtamaantiet ovat aurattavat kuusi kynnärää leveäksi **). Samoin ilmoitetaan kirkossa pääsiäispäi-

*) Kun Urjalan kylässä saapui isäntiä muonavaroja kuljettamaan, niin eräs sotilas kylän kujalla ampui yhden isännän Juhon Heikinpoika Uotin ilman syytä. Kansa kertoo, että mainittu sotilas olisi ennen vaatinut isännältä heiniä ladosta, mutta oli saanutkin korvapuustin. Tästä olisi sotilas jälkeenpäin costanut.

**) Koska tämä kuulutus kuvaa nimismies Sagulinin asemaa virkamiehenä, painatamme kuulutuksen kokonaisuudessaan:

„Hänen Keisar. Majesteetin korkia käskyn haldia Länisä, on kovan edesvastauksen viran hastolla päälle pannut minua, että juri kirusti laitta kaikki krunun valdämandiet auratux eli luodux kus kynäriä leviäx. ja sinä tarkoituxesa tänne läbättänyt raha, että sen kulemattoman edestä mahdetan palka miesten kautta tiet ylösaja eli luoda, sentähden ja että jokainen, jolla on halua välttä palka maxoja ja 5 daleri hopia raha sacko, joka ilman sitä seura, san minä ystävällisesti nyt julkisesti tygön sanoa kaickia, joilla mantien osia on, että ensimmäis manantaina panna tiens sanottun reran. Kunnioitet-tavat pitäjän miehet, ottakat jokainen yximielisesti tästä tygön sanomisesta visu sana ja muistakat meidän aikojam; ne on ne ej minä, jotka vativat meiltä nyt kärsimystä, kulemistä ja siveyttä, meidän

vänä 2 p. huhtik., että seuraavan päivän aamuun kello 4 on Portaan maantie avattava 9 kyynärän levyiseksi, sillä itse H. M. Keisarin piti matkustaa sitä myöten.

Kumminkin oli virkamiesten vaikeata vain määräyksillään saada kansaa tottelemaan. Siksi tahdotaan saada kansassa luottamusta uusiin hallitsijoihin. Buxhöwden kuuluttaa kansalle vapautuksia muutamista Ruotsin valtiopäiväin päättämistä veromaksuista. Kruunun jyvavarastosta annetaan apulainoja höyhille. Niimpä Tammelan kirkossa 11 p. kesäkuuta kuulutetaan, että „Likuttava jauholaina kruunulla ja myös meidän kaiken armolisimman edesvastajamme Hänen Keis. Majestetin armolahja nille kaiken köyhimmille, tapattu tänäpäinä jälken päätetyn Jumalanpalveluxen“. — Etuja luvataan sodan aikana niille kansalaisille, jotka antautuisivat Venäjän palvelukseen. „Koska useat niistä kansalaisista“, — sanotaan eräässä Tammelan kirkon kuulutuksessa — „jotka Viaporin antaumisen jälkeen ovat vapaalla jalalle lasketut, ovat pyytäneet päästä Venäjän palvelukseen“, niin kehoitetaan heitä saapumaan kenraalin kansliaan ja luvataan, ettei heitä viedä taistelemaan omia kansalaisia vastaan.

velvollisuxissam. — Minun virkani on kysymykses, jollei tämä toimituxi tule, ja luottakat lujasti päälle, ettei minä mingän varjon alla tahdo sitä mistata, ennen minä palkan ja sakotan niin paljon kuin minä taidan.

Tulevana tistaina ja keskivickona pidän minä syyniä, jos tiet ovat reras, ja sinä mahta se lugun pitämätöin itsens syttä. Tammelassa se 11 päivä maaliskuu 1809.

A. Sagulin.

Kuitenkin tapahtuu Tammelassakin asioita, jotka todistavat, ettei kansa kokonaisuudessaan ollut yhtä mieltä virkamiesten kanssa. Venäläisten päälliköiden kirjeiden mukaan kansa yleensä sodittavilla seuduilla teki voitavansa yhteisen asian edistämiseksi. Kun täälläkin ilmestyy mielipiteitä, että on ryhdyttävä vastustamaan vihollista, niin on virkamiehillä näistä „kapinallisista“ täysi tekeminen.

Uskollisuuden vala, jota toukokuun alussa 1808 tapahtuneen Viaporin häpeällisen antautumisen jälkeen aletaan kansalta kesken sodan käyntiä ottaa, herättää Tammelassakin vastustusta. Varsinkin on vastusmiehistä mainittava Tammelan silloinen kappalainen Nils Berghäll, joka rovasti Avellanin kuoleman jälkeen v. 1807 myös hoiti täällä kirkkoherran virkaa. Kun uskollisuuden vala piti Tammelan kuntalaisilta otettaman kirkonmenojen jälkeen sunnuntaina 29 p. toukokuuta 1808, „niin“ — kertoo virallinen raportti — „sensijaan, että olisi ollut seurakunnalleen hyvänä esimerkkinä, poistui v. t. kirkkoherra nopeasti kirkosta ja yleisö hänen mukanaan, jotta toimituksesta ei tullut mitään“. Siksi käsketään 29 p. kesäkuuta nimismiehen toimittamaan Berghäll vangittuna Buxhöwdenin luo Turkuun. Heinäkuun 16 p. ilmoittaa Buxhöwden Hämeenlinnan kuvernöörille, että Berghäll on Turussa vangittuna, sekä entisten tietojen lisäksi selittää kirjeessään Tammelan väli-ajan saarnaajan Karl Ekvallin kirjeen mukaan, että Berghäll oli Ekvallin pitäessä

kirkossa rippikoulua tullut kirkkoon ja pyytänyt tämän ottamaan uskollisuuden valan häneltä ja pojaltaan. Ekvall oli ensin vastustellut, kun hän oli sitä mieltä, että B:n olisi tehtävä valansa seurakunnan läsnäollessa, ja kun ei Berghäll sallinut sisään kutsua todistajia, mutta kumminkin esimiehensä vaatimuksesta viimein otti tuon valan molemmilta. Samassa kirjeessään sanoo Buxhöwden lähettävänsä Berghällin Hämeenlinnaan ylimääräisen oikeuden tutkittavaksi ja käskää todistajia kuulustelemaan. — Muille Tammelan kansalaisille kuulutetaan uudet valanteko-päivät, ja niskottelevatkin saadaan viimein suostumaan valantekoon, kun julistetaan, että „niiden omaisuutta ja henkeä ei tulla suojelemaan“. Niimpä saattaa kuvernööri 25 p. elokuuta Buxhöwdenille ilmottaa kirjeessään, että Berhälliä on tutkittu, päätös lähetetään Turun hovioikeuden tutkittavaksi ja että hänellä on Berhällin ja muiden jäljellä olevien Tammelalaisten valatodistus. — Millaiset olot tällä omantuntensa ääntä seuranneella ja rangaistuksen uhalla valantekoon pakotetulla pastori Berghällillä oli vankeudessa, ei ole selvinnyt; vuonna 1810 tapasimme hänet Lopen kirkkoherrana. — Hänen jälkeensä Tammelan kirkkoherran virkaa pyytää Buxhöwdeniltä Turun konsistoriumin sihteeri maisteri Nils Tolpo, ja Buxhöwdenin valtakirjalla 31 p. joulukuuta 1808 hänet siihen nimitetään. —

Vastustelevana henkilönä oli Someron nimismies Abraham Söderberg erotettu virasta. Kun hänkään

ei tehnyt uskollisuuden valaa, käsketään hänetkin vangitsemaan. Joulukuun 10 p. ilmoitetaan, että nimismies Sagulin on hänet toimittanut Turkuun tutkittavaksi, ja että Söderberg silloin on suostuvainen valantekoon.

Ompa pitäjässämme havaittavissa aseellistakin vastustusta. Valtateiden varsille asetettujen vihollisjoukkojen kanssa talonpoikien sissijoukot muualla Suomessa usein törmäsivät yhteen. Hämeenlinnan—Turun, sekä Loimaan—Huittisten kautta Pohjanmaalle kulkevien teiden varsille oli samoin sijoitettu vahtijoukkoja; rantaseuduille varsinkin estämään risteilevään ruotsalaisten maallenusuuryritystä. Voi siis odottaa myöskin täällä sissijoukkojen syntymistä. Sellainen aseellisen vastarinnan yritys onkin Tammelassa ja lähipitäjissä syntynyt ja suunnitelman mukaan hyvinkin tehokasta laatua. Tämän mahdollisuuden estämiseksi jo varhain kuulutti nimismies kirkossa, että kesäkuun 20 ja 27 päivänä kansalaisten piti tuoda pyssynsä ja muut aseet Similän taloon, jossa hän niitä vastaan ottaa; 17 p. kesäkuuta kuulutetaan, että „tyvennön turmelijat“ on otettava kiinni, ja määrätään kuoleman rangaistus. Saman kuun 26 päivänä julistetaan kapinallisille sellainen rangaistus, kuin „Maaherra“-runossa kuvataan:

„Se tavaran ja hengen pitää saa
Ken palaa kotihin
Mut' hurjana ken vielä niskurois
Sen suku armott' ajetahan pois
Taloiltaan, mailtahan“.

sekä luvataan palkinto kiinniottajille. — Mutta kuitenkin myöhemmin syksyllä, kun Suomen aseet Pohjanmaalla alkoivat voittoja saada, syttyi täälläkin kapinan henki. Kenraali Villebrandtin ja nimismies Sagulinin toiminta, kuten kansa kertoo, herätti täällä osaksi mielipahaa, ja lokakuun alussa valmistauduttiin aseelliseen toimintaan. Annamme nimismies Sagulinin venäjän viranomaisille 13 p. lokakuuta lähettämän kirjeen kertoa yrityksen synnystä ja tarkotuksesta: Viime yönä sanoo hän kuulleen kapinaliikkeestä ja heti aamulla ilmoittavansa. Eräs upseeriksi puettu henkilö oli kulkenut pitäjässä, lukenut kuninkaan kirjettä, jossa kauniin sanoin kehoitetaan isänmaalliseen puolustukseen ja miehiä kokoontumaan ensi lauantaksi ja sunnuntaiksi 15 ja 16 p. Virtsanojan suolle Loimaalle. Sieltä ajetaan hyökätä Oripään kylässä majailevan vahtijoukon päälle, kulkea sitten Uutta-kaupunkia kohden, hävittää siltoja ja häiritä muonavarvoja. — Sagulin mainitsee, että hän heti lähti miestä takaa-ajamaan, mutta tämä ehti Urjalaan; valittaa, että on vaikea saada kiinni, „sillä sellaista suositaan ja suojellaan kansan seassa“; vaikeata oli saada tietojakaan, mutta kuitenkin onnistui saada hänelle „vielä uskollisilta kapinallisten ystävilä“. — Lopuksi hän lausui: „Tämän nyt nöyryydessä ja kaikessa hiljaisuudessa ilmoitan, että voidaan ryhtyä toimenpiteisiin sen estämiseksi. Olen kyllä varottanut, mutta kuuluvat useat vähemmän ajattelevat rahvaan pojat ja

rengit olevan valmiit tähän vaaralliseen marssiin. Muuten pyydän, ettei kirjettä näytetä kellekään. Sillä jos matka tulee estetyksi ja muutamia vangituiksi ja rangaistuiksi, niin on minun henkeni ensimmäinen, jonka he ottavat“. —

Kahden päivän päästä sai Sagulin heti vastauksen Buxhöwdeniltä, jossa kehoitetaan julistamaan 200 ruplan palkinto kapinallisten kiinniottamiseksi.

Talonpojat kokoontuivat. Suunnitelman mukaan piti tehtävän ja lähettävän sitte Mynämäen kautta meren rannalle auttamaan laivaston maallenusu yritystä. Mutta kun näin oli viranomaisilla venäläisillä hyvissä ajoin tieto asiasta, niin voimme arvata, miten päättyi talonpoikien aseellinen yritys. Heidät koitettiin kaikki vangita, mutta pääsivät kuitenkin kassakain edellä pakenemaan metsiin ja m. m. Oripään kylän luona olevalle Virtain suolle, jota kansa on ruvennut kutsumaan „pakosuoksi“. — Ankarasti vainottiin näitä miehiä, ja kiinnisaatuina vietiin tutkittaviksi. Sagulinin ja muiden viranomaisten kirjevaihdossa luetellaan osanottajia sen mukaan kuin heitä kiinni saatiin. Useita mainitaan Tammelastakin. Yhtenä kapinan johtajana otettiin kiinni Tammelan lukkari Hallinen, ja vietiin vankeuteen. Renki Kristian Karlsson Loimaan Onkijoen kylästä joutui saman kohtalon alaiseksi. Jokioisten renkejä mainitaan kapinaan osaanottajiksi ja varsinkin Villebrandin kuski Vibom kuvataan johtomieheksi. Näistä rengeistä tietää Sagulin

29 p. marraskuuta 1808 ylipäällikölle ilmottaa, että kasakoiden onnistui saada yksi heistä kiinni, kaksi pääsi sillä kertaa karkuun. Samaan sissijoukkoon kuuluneen myös vangittu Matti Matinpöika Orihpäästä, joka joulukuussa kerrotaan muiden miesten kera olleen väijyksissä Huittisissa ja häirinneen venäläisten kulkeamista. Samoin Viaporin antautumisesta päässeet sotilaat Mikko Ek ja Gabriel Nylander, jotka tiedettiin oleskelevan Joensuun kylässä Somerolla, kuulutettiin kiinniotettaviksi ja murhasta syytettäväiksi.

Näistä hajanaisista Suomen sotaa koskevista tiedoista voi huomata, miten paikallisista virkamiehistä riippui kansan suhde vihollisiin, mutta niistä selvinnee myös, ettei maansa puolustamisen into täällä Tammellassakaan ollut kokonaan sammuksissa. Kun pitäjämme seuraaville sukupolville on muisto jäänyt niistä kyytirasituksista, mitä heidän isänsä saivat aina Ouluun saakka tehdä kuljettaessaan vihollisen muonavaroja taistelevia suomalaisia vastaan, niin on paikallaan muistossaan säilyttänyt niitäkin henkilöitä, jotka jotain yrittivät tehdä yhteisen asian eteen, ja niistä etenkin pitäjän silloisen kirkkoherran Berghällin ja lukkari Hallisen nimet. Nämät henkilöt eivät ole työhönsä ryhtyneet „palkan toivoss’ eikä suosion“, vaan isänmaallinen innostus on ohjannut heidän toimintaansa, jonka he katsoivat oikeudentunnon ja ajan vaatimaksi.

Joos. Sajaniemi.

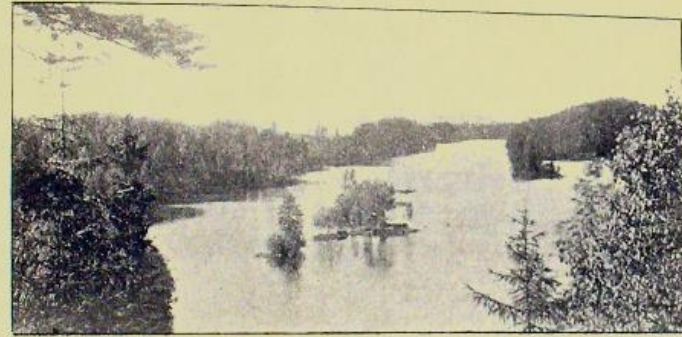
Luonnonihanouksia Tammelassa.

Tammelan pitäjän Saaren kartanon seudut ovat luonnonihanoudestaan huomattavimpia paikkoja Hämeessä. Mutta tietämättään menee nyt matkailija ohitse näiden uhkuvien ihanouksien. Mikään tienviitta ei häntä maantieltä kehota poikkeamaan Saaren mahtaville näköala-harjuille, ihmiskäsi ei ole valtaviens metsien suojasta vielä esille vetänyt seudun kauneutta, näkötorneja ei ole vielä sinne kohotettu, kuten monille muille samanarvoisille seuduille. Tammela on siksi etäällä liikkeen varsilta, että harvemmin sattuu kauniiden seutujen ihailijakaan sen lävitse matkaamaan. — Mutta Forssan ja sen ympäristön asukkaille on yksi näkö-ala, Kaukolan harju tuttu. Kesäiseen aikaan sinne yhdistykset sekä yksityiset joko maanteitse tai laivalla Pyhäjärven yli tekevät huvimatkoja ihailukseen luonnon runsautta; ja postikortin näistä näköaloista Tammelalainen mielellään tuttavalleen lähettää. Kerran on

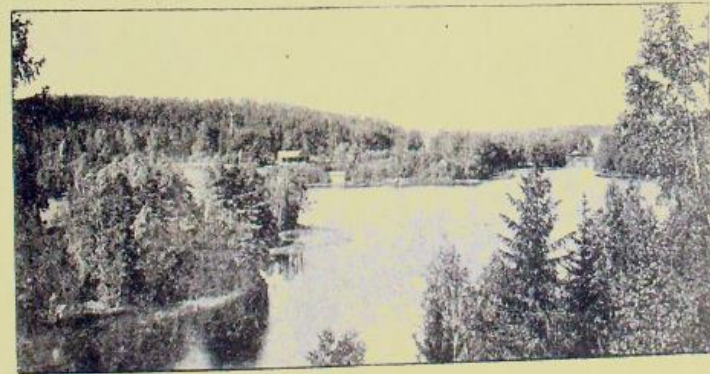
tämän maiseman kuvan onnistunut joutua erääseen ulkomaalaiseen kuvateokseen ja on varustettu nimellä „Näköala Kaukolan 'Harjulta'“; mutta se onkin ainoa yleisemmin huomattu selonteko paikasta. — Haluan luonnontihailijoiden huomioon kiinnittää nämät luonnon koskemattomat helmet, liittäen mukaan parista kohden otetut kuvat sekä Saaren kartanon maakartan mukaan tehdyn kartta-esityksen.

Saaren vuosisatoja vanha kartano on Tammelan lävitse kulkevan maantien varrella, 15 kilometriä Forsasta ja 5 klm. Portaan kylästä. Kartanon luona yhtyy *Pyhäjärven* sokkeloinen, mutkikas lahti lyhyen salmen kautta *Kuivajärveen*, ja muodostuu näiden väliin pitkä, kapea kannas, missä kartano sijaitsee. Kuivajärven sekä lahden rantamia pitkin kulkee korkea ja äkkijyrkkä vuorenharjanne, joka jatkuu Lopelle saakka. Runsaasti on luonto tämän harjun juurelle muodostellut suurempia tai pienempiä lampia, jotta harju jää näiden sekä kummankin järvenrannan väliin.

Lähdemme ensin Pyhäjärven rannalla olevalle *Kaukolan harjulle*, paikkakunnan enin käytetylle kokouspaikalle. Noin $\frac{1}{2}$ kilometriä Saaresta Portaaseen päin menen kääntyy oikealle maantiestä harjulle vievä polku. Jyrkkiä rinteitä myöten pääsemme $\frac{1}{4}$ kilometrin käynnillä harjun korkeimmalle kohdalle. Laaja näköala aukenee eteemme. Äkkijyrkkä vuoren rinne, siellä alhaalla syvä ranta, muutamia tuuhealehtoisia saaria, näiden takana Pyhäjärvestä pistävä sokkeloi-

N:o 1. Näköala Kaukolan harjulta.

N:o 2. Näköala Kaukolan harjulta.

nen lahti vaihtelevine rantoineen; lahden jatkoksi aukenee 7—8 kilometriä pitkä Pyhäjärven selkä ja sen taustana Tammelan kirkko, kyliä, sekä Forssan tehdaspaikka (Kuva n:o 1). — Lahden rantaa myöten jatkuvalla harjulla kulkee polku aina niemen kärkeen saakka toista kilometriä. Sitä käydessä aukenee karimattoman metsän lomasta yhä uusia näköaloja, esim. lahden takana Saaren kartano sekä se salmi siltoineen, joka yhdistää järvet, ja tämän taustana Kuivajärvi rantoineen (Kuva n:o 2). — Harjun toisella puolella on silloin tällöin jyrkän rinteiden alla pieniä lampia, jotka metsän tummina silminä tyyneilevät jyrkkien rantojensa suojassa. — Harjun vasemmalla rannalla on Kaukolan kylä.

Kun sitte harjulta palaamme maantielle ja kuljemme sitä pienen matkan Portaaseen päin, kohotemme mäkeä ylös ja katsellen siinä monisokkeloisen, aina tyyneen *Suujärven* alkua, niin poikkeaa maantieltä tasainen polku vasemmalle. Se vie meidät uusille näköaloille, Kuivajärven rantamaa pitkin kulkevalle *Saaren harjulle*. Kuljemme kapeata, mäntymetsää kasvavaa harjaa myöten. Molemmilta sivuiltamme näemme huijaavan jyrkkyyden alas, molemmin puolin siellä alhaalla on korkeiden vuorien suojassa monimutkaiset järvet, *Suujärvi* ja *Määrlammi*, joiden vesi on niin kirkasta, että kansa kertoo kuuden sylen syvyydessä voitavan nähdä neulan pohjassa. Kuljemme noin 20—30 metriä näitä korkeammalla ja näemme puiden vä-

listä lahtia, niemiä, koivikkomäkiä, sokkeloita ja salmia. Tie alenee ja ylenee vuoroin ja metsä muuttuu väliin lehtipuiksi. Mutta *Tanilan* lammen ja Kuivajärven välillä on taas korkeaa harju vaihtelevine näköaloineen. — Voimme tämän lammen luota päästä Portaaseen vievälle maantielle, tai sopii meidän palata Saaren kartanon luo Kuivajärven rantaa pitkin kulkevaa vanhaa ratastietä katsellen rannan kaunista lehtimetsää, sen hienoa santaa ja kirkasta vettä.

Noin 4 kilometriä pitkät ovat yhteensä nämät näköala-harjut. Punkaharjun tapaan väliin lahdemat ja salmet idyllisinä jaksoina toisiaan syleilevät, tai laajat näköalat silmän kantavuuden mukaan kertovat maamme kauneutta ja viljelystä. Mutta metsän haltijat yksinään nyt nuo aarteensa säilyttävät, peittävät ne tuuheiden metsiensä suojaan. — Mutta tulkoon aika, jolloin polkupyöräilijän, vieläpä hevosella matkustajankin on mukava kulkea harjulle, jolloin metsän läpi on avattu yhä uusia näköaloja, jolloin näkötorneja kohoo harjuilla. Jos jollekin korkeimmalle kohdalle kohotettaisi näkötorni yli metsän puiden, niin että sieltä näkisi kaiken tämän seudun kauneuden, niin se näky olisi verraton.

Joos. Sajaniemi.

